

DOKUMENTACJA KONSERWATORSKA

---

*dotyczy: badań stratygrafii nawarstwień oraz programu prac
konservatorskich elewacji budynku przy ul. Kościuszki 2
w Bisztynku*

Zleceniodawca: Gmina Bisztynek, ul. Kościuszki 2, 11-230 Bisztynek

Autor prac i dokumentacji: Anna Szymańska

Olsztyn, 2013 rok

KONSERWACJA I RESTAURACJA
DZIEŁ SZTUKI
mgr Anna Szymańska
ul. Stare Miasto 29/32 m. 9
10-026 Olsztyn, tel. 608 326 850
NIP 739-221-56-20, REGON 281431446

Anna Szymańska

WSTĘP

A. KARTA TYTUŁOWA

A.1 IDENTYFIKACJA OBIEKTU

A.2 DANE DOTYCZĄCE PRAC

A.3 CEL OPRACOWANIA

A.4 CZAS TRWANIA PRAC

A.5 PODSTAWA OPRACOWANIA

B. RYS HISTORYCZNY I SKRÓCONY OPIS OBIEKTU

I. WYNIKI BADAŃ NA OKREŚLENIE PIERWOTNEJ KOLORYSTYKI I STRATYGRAFII NAWARSTWIEN

I.A. STRATYGRAFIA

I.B. WYNIKI ANALIZ LABORATORYJNYCH

I.C. WNIOSKI KOŃCOWE

II. PROGRAMY PRAC KONSERWATORSKICH

A. Karta tytułowa

A.1. Identyfikacja obiektu

- *Rodzaj obiektu:* budynek użyteczności publicznej
- *Miejsce:* Bisztynek
- *Czas powstania:* pocz. XX w. (ok. 1901 r.)

A.2 Dane dotyczące prac

- *Zleceniodawca:* Gmina Bisztynek, ul. Kościuszki 2, 11-230 Bisztynek
- *Wykonawca prac:* Anna Szymańska
- *Badania laboratoryjne:* Elżbieta Orłowska
- *Fotografie:* Anna Szymańska
- *Fotografie makroskopowe szlifów:* Grzegorz Kumorowicz

A.3 Cel opracowania

Budynek przy ul. Kościuszki 2 w Bisztyнку objęty jest ochroną przez wpis układu urbanistycznego miasta do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego pod nr A-414.

Celem niniejszej pracy jest:

- ustalenie stratygrafii nawarstwień oraz pierwotnej kolorystyki elewacji
- opracowanie programu prac konserwatorskich

A.4 Czas trwania prac

maj – czerwiec 2013 roku

A.5 Podstawa opracowania

- oględziny obiektu
- prace badawczo-sondazowe w obiekcie
- badania mikrochemiczne

B. RYS HISTORYCZNY I SKRÓCONY OPIS OBIEKTU

Bisztynek otrzymał prawa miejskie na podstawie przywileju wystawionego przez bpa Henryka III Sorboma w dniu 30 kwietnia 1385 roku. Miasto powstało w miejscu istniejącej od 1346 roku wsi Strowangen, lokowanej na prawie chełmińskim. We wsi istniały już młyn zbożowy, olejarnia, karczma oraz kościół p.w. św. Marty. Nie było zamku, nie wzniesiono również murów obronnych a umocnienia stanowiły fosy, wały ziemne oraz palisady. Jako rezydencję dla biskupów i urzędników kurialnych wzniesiono dwór, nazywany kurią. Wspomniano o niej po raz pierwszy w 1429 roku. W 1457 roku spłonęła i nie została odbudowana. Biskupi Henryk Vogelsang oraz Mikołaj Tungen próbowali miasto zlikwidować, ponieważ pozbawione murów obronnych powodowało starty w czasach wojen. Mieszkańcy jednak skłonili biskupa do wystawienia 5 marca 1481 roku nowego przywileju, zapewne wtedy zdecydowano o budowie murów obronnych. Budowę obwarowań najprawdopodobniej zakończono przed 1519 rokiem, czyli przed wybuchem kolejnej wojny z zakonem. Jednak nie działania wojenne były przyczyną zniszczenia miasta a pożar, który wybuch 9 czerwca 1547 roku. Spłonęło wszystko w obrębie murów miejskich łącznie z ratuszem oraz przechowywanymi w nim przywilejami miejskimi. Odnowił je 9 lipca 1548 roku bp Jan Dantyszek. Aby pomóc dźwignąć miasto po kataklizmie na prośbę mieszkańców bp Stanisław Hozjusz wystawił miastu przywilej odbywania cotygodniowego targu. 12 kwietnia 1589 roku wybuchł kolejny pożar, tym razem jednak ocalał kościół z plebanią. Miasto nawiedzały epidemie dżumy, a w czasie potopu szwedzkiego splądrowali je zarówno Szwedzi jak również wojska brandenburskie i polskie. Kolejne zniszczenia przyniosła wojna północna (1700-1721) oraz pożar z 1707 roku i epidemia dżumy z lat 1708-11. W 1715 bp Teodor Potocki zatwierdził wilkierz, na mocy którego prawo miejskie przysługiwało wyłącznie katolikom. Prawo przestało działać po wcieleniu Warmii do Prus w 1772 roku. W okresie wojen napoleońskich mieszkańcy Bisztyńka ponieśli znaczne straty, Francuzi zarekwirowali niemal wszystko. W XIX wieku sytuacja gospodarcza miasta pogarszała się, tylko część rodzin zdolna była do płacenia podatków. Kryzys pogorszyły pożary z 1847 i 1857 roku. Czynnikiem hamującym rozwój miasta było niekorzystne położenie geograficzne. Na poprawę warunków nie wpłynęło nawet połączenie miasta z boczną linią kolejową z Ornety do Sątóp. Po elektryfikacji przeprowadzonej w 1901 roku miasto rozpoczęło w 1905 roku budowę wodociągów.

W czasie I wojny światowej do Bisztyńka wkroczyli Rosjanie, dokonując grabieży, gwałtów oraz paląc część zabudowań. Po wojnie ludności ubywało – mieszkańcy emigrowali w

poszukiwaniu pracy. 13 września 1939 roku spłonął ratusz. W czasie II wojny miasto nie ucierpiało, dopiero w 1945 roku Rosjanie chcąc stworzyć pozory ostrego walko podpalili wszystkie domy w rynku. Nigdy ich nie odbudowano.

Budynek wzniesiono na początku XX w. z przeznaczeniem na biura elektrowni (elektryfikację przeprowadzono w 1901 roku). Bryła złożona z dwóch części – budynku głównego od ul. Kościuszki oraz dobudówki od podwórza. Gmach główny zbudowany na planie prostokąta, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Przekryty dachem naczółkowym z dwiema niewielkimi lukarnami od frontu. Elewacje ceglane z tynkowanymi elementami dekoracyjnymi, wsparte na niskim, kamiennym cokole. Naroża budynku oraz pseudoryzalitu boniowane. Piętro wieńczy gzyms koronujący z boniowaną opaską poniżej. Między kondygnacjami oraz powyżej cokołu płaskie gzymsy. Elewacja frontowa podzielona na 3 części, z czego część środkowa wysunięta przed lico w formie pseudoryzalitu. W partii parteru elewacja trójosiowa, w kondygnacji pierwszego piętra pięcioosiowa, osie wyznaczone przez otwory okienne. Pseudoryzalit zwieńczony szczytem o wykroju falistym z okulusem. Okna na parterze umieszczone w otynkowanych niszach zamkniętych od góry łukiem odcinkowym, dwurzędowe, trójdzielne, część nadświetleniowa podzielona szczelinami na sześć pól. Okno w środkowej osi wybite wtórnie w miejscu płyciny, w której zapewne umieszczony był herb miasta. W lewej osi pierwotnie zapewne znajdowały się drzwi (→ zdjęcia archiwalne). Na piętrze otwory prostokątne, okna dwurzędowe, dwudzielne, ułożone parami. W skrajnych osiach ozdobione płaskimi, połączonymi opaskami z kluczem oraz gzymsem podokiennym. W ryzalicie dwa okna osadzone w jednej ościeżnicy. W przeszłości ujęte w jedną opaskę o formie analogicznej do osi skrajnych. Obecnie forma opaski przekształcona – powyżej prostokątna płaszczyzna tynku łączy się z gzymsem i opaską okulusa, poniżej z łukiem zamykającym okno na parterze. Elewacje boczne mniej dekoracyjne. Elewacja północno-wschodnia dwuosiowa. Przy wschodnim narożniku niska wieżyczka ze ślepyimi oknami przystawiona do ścianki parawanowej, zakończonej schodkowo z ćwierćkolistym, wspornikowym podcięciem w połowie wysokości. Wejście do budynku z niewielkim zadaszeniem wspartym na słupie, przylegającym do wieżyczki. Nad nim dwa niewielkie okna. W obrębie poddasza okno wybite wtórnie. Elewacja południowo-zachodnia jednoosiowa z wejściem w formie podcieniowej przybudówki. Od podwórza do budynku przylega dwukondygnacyjna przybudówka, powstała w wyniku przekształcenia dawnych pomieszczeń elektrowni. Od południowego-zachodu elewacja przybudówki ceglana, pozostałe otynkowane, całość przekryta płaskim dachem o nieznacznym spadku. Okna wymienione na nowe, wykonane na wzór pierwotnych

Fot. 1. Budynek przy ul. Kościuszki 2 w Bisztynku. Elewacja frontowa (północno-zachodnia)

Fot. 2. Budynek przy ul. Kościuszki 2 w Bisztynku. Widok od północy na elewacje frontową i boczną (północno-wschodnią)

Fot. 3. Budynek przy ul. Kościuszki 2 w Bisztynku. Elewacja boczna południowo-zachodnia

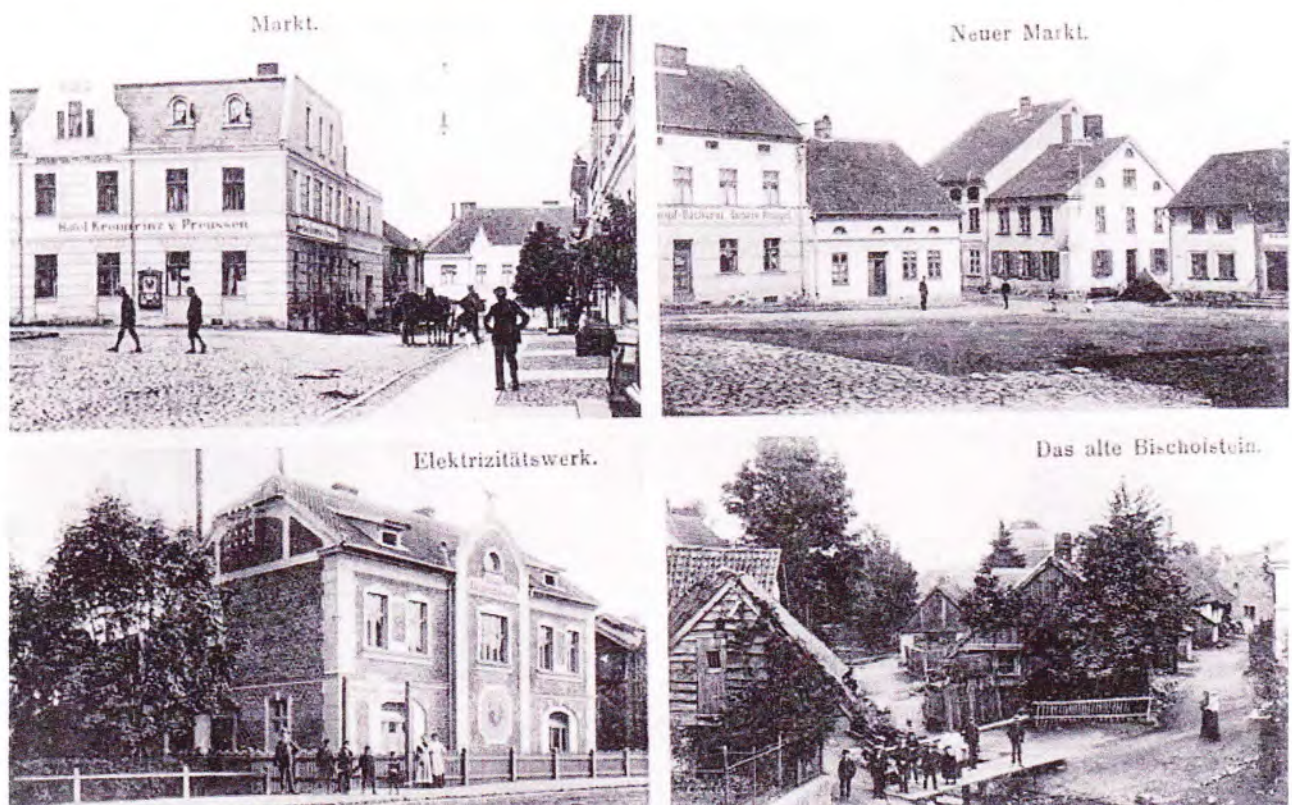

Fot. 4. Budynek przy ul. Kościuszki 2 w Bisztynku. Przybudówka od strony podwórza

C. ARCHIWALNA DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Ryc. 1. Budynek elektrowni miejskiej na początku XX w. Do elewacji podwórzowej przylegają zabudowania elektrowni. (źródło: <http://www.bisztynek24.pl/fotografia.html>)

Ryc. 2. Pocztaówka ze zdjęciem elektrowni z początku XX w. (źródło: <http://www.bisztynek24.pl/fotografia.html>)

I. WYNIKI BADAŃ STRATYGRAFII NAWARSTWIEN

Ryc. 1, 2. Bisztynek, budynek przy ul. Kościuszki 2. Miejsce usytuowania odkrywek i pobrania próbek.

Legenda:

1, – odkrywki

1 – próbki

Prace rozpoczęto od dokładnych oględzin obiektu oraz wykonania dokumentacji fotograficznej.

Wykonano 7 odkrywek stratygraficznych na elewacji. Pobrano 1 próbkę do chemicznego badania składu wyprawy. Wykonano fotografie makroskopowe 4 szlifów stratygraficznych.

Miejsca usytuowania odkrywek i pobrania próbki przedstawiono na ryc. 1 i 2 oraz na fotografiach.

Kolorystykę podano według wzornika NCS (Natural Color System).

I.A STRATYGRAFIA

I.A.1. Elewacja frontowa (północno-zachodnia)

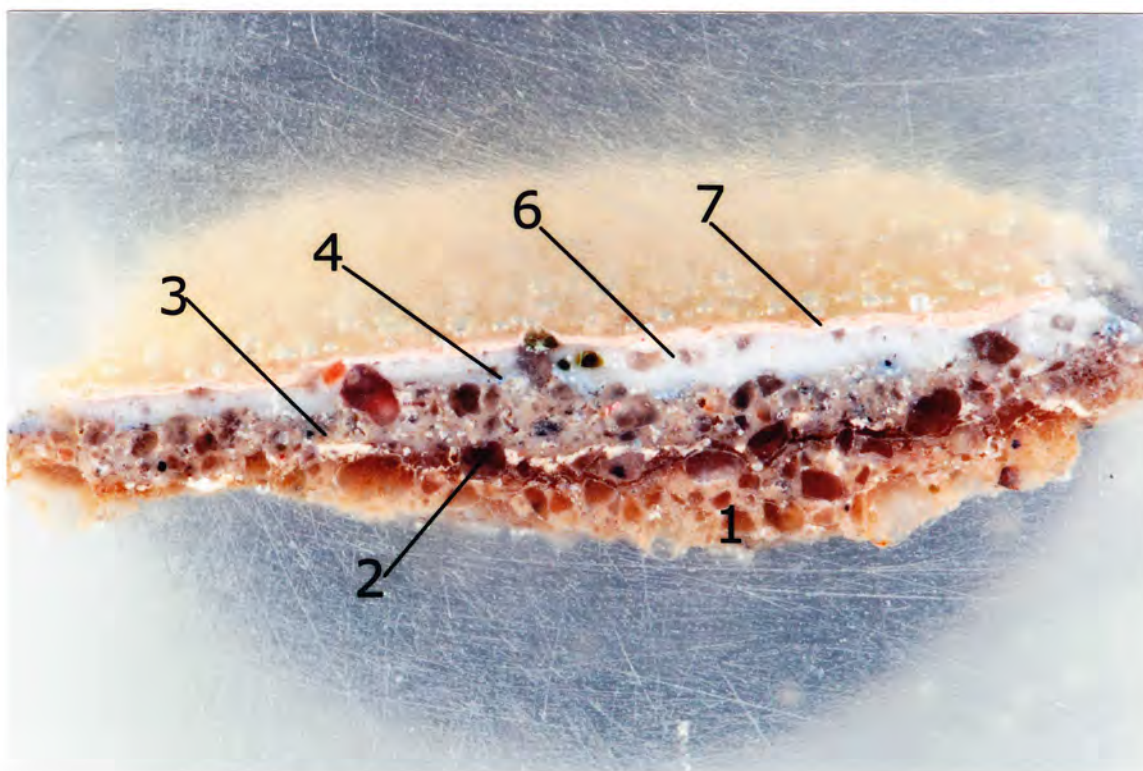
Fot. 5. Okno na parterze w osi skrajnej, lewej. Widoczne *odkrywki nr 1 i 2*

Fot. 6. *Odkrywka nr 1* przy oknie na parterze w osi skrajnej, lewej

Fot. 7. *Odkrywka nr 2* przy oknie na parterze w osi skrajnej, lewej

Fot. 8. *Odkrywka nr 2*, zdjęcie przekroju stratygraficznego

Fot. 9. Okno w środkowej osi na parterze elewacji frontowej. Pierwotnie w tym miejscu nie było otworu tylko tynkowana płycina, na której najprawdopodobniej umieszczony był herb miasta

Fot. 10. *Odkrywka nr 3*, na wtórnym, szarym tynku jako pierwsza widoczna jest warstwa malarska w kolorze szaroniebieskim

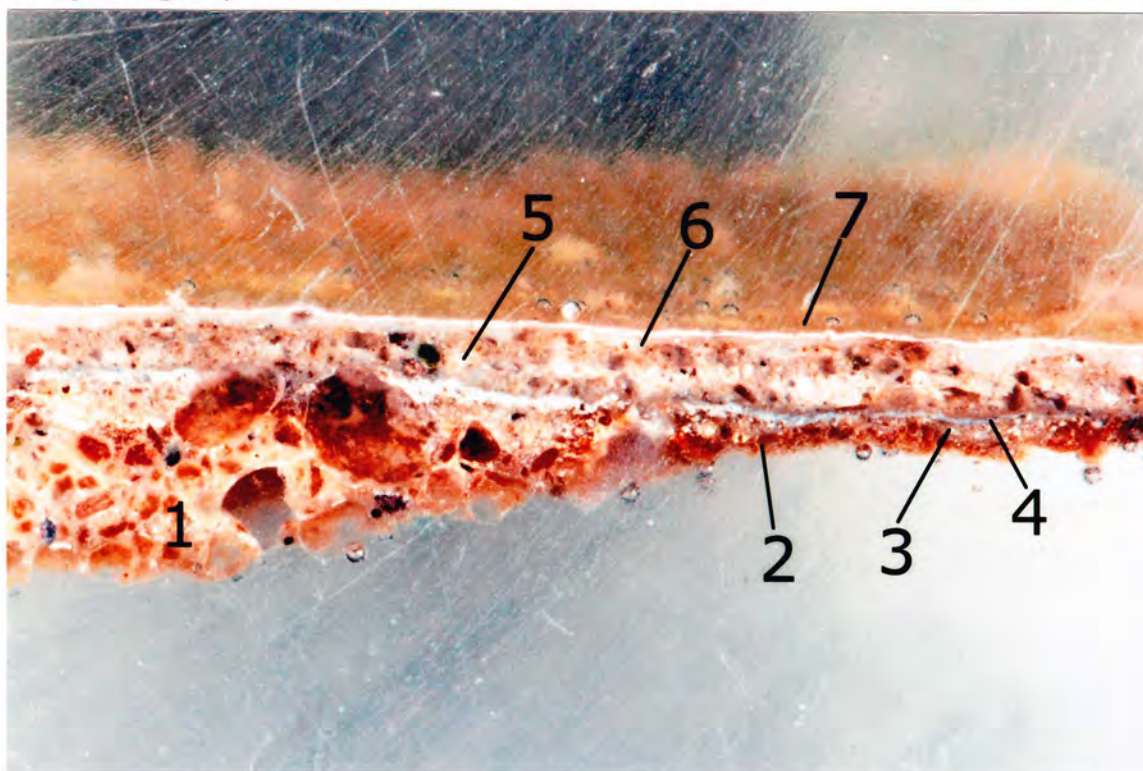
Fot. 11. Okno w skrajnej, prawej osi parteru. Widoczne *odkrywki nr 4,5,6*

Fot. 12. Fragment *odkrywki nr 4* – widoczne jasnougrowe zabarwienie powierzchni oryginalnego tynku

Fot. 13. *Odkrywka nr 5* – na tynku pod wtórnymi warstwami widoczne relikty warstwy w kolorze jasnougrowym

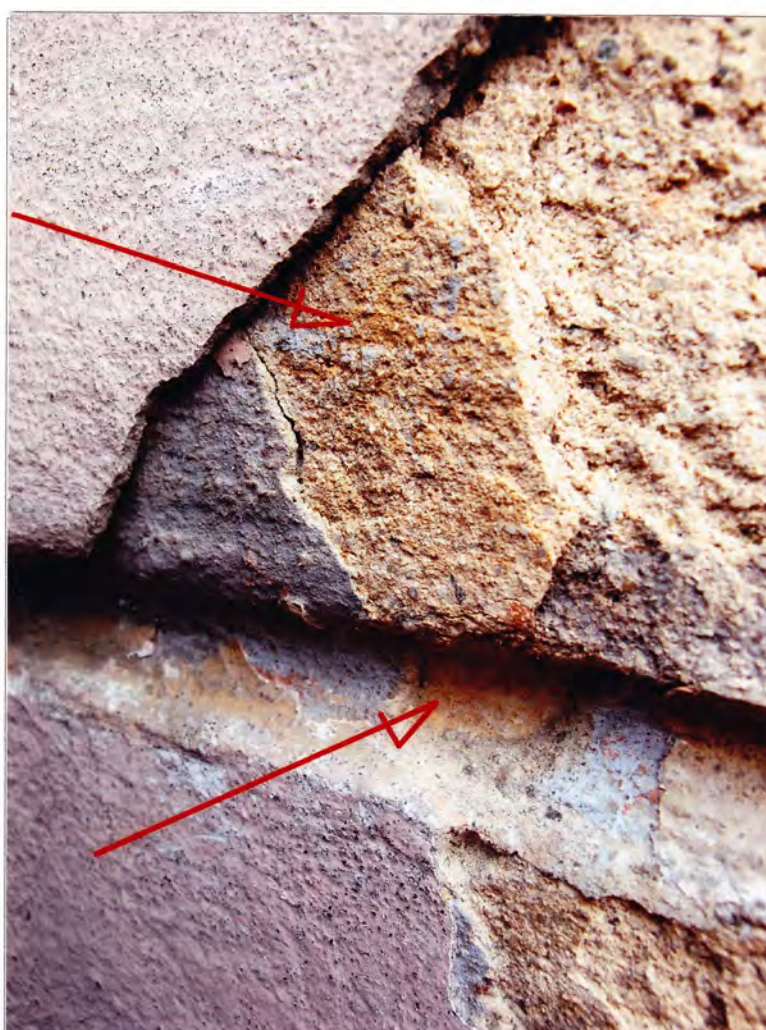

Fot. 14. *Odkrywka nr 5* – zdjęcie przekroju stratygraficznego

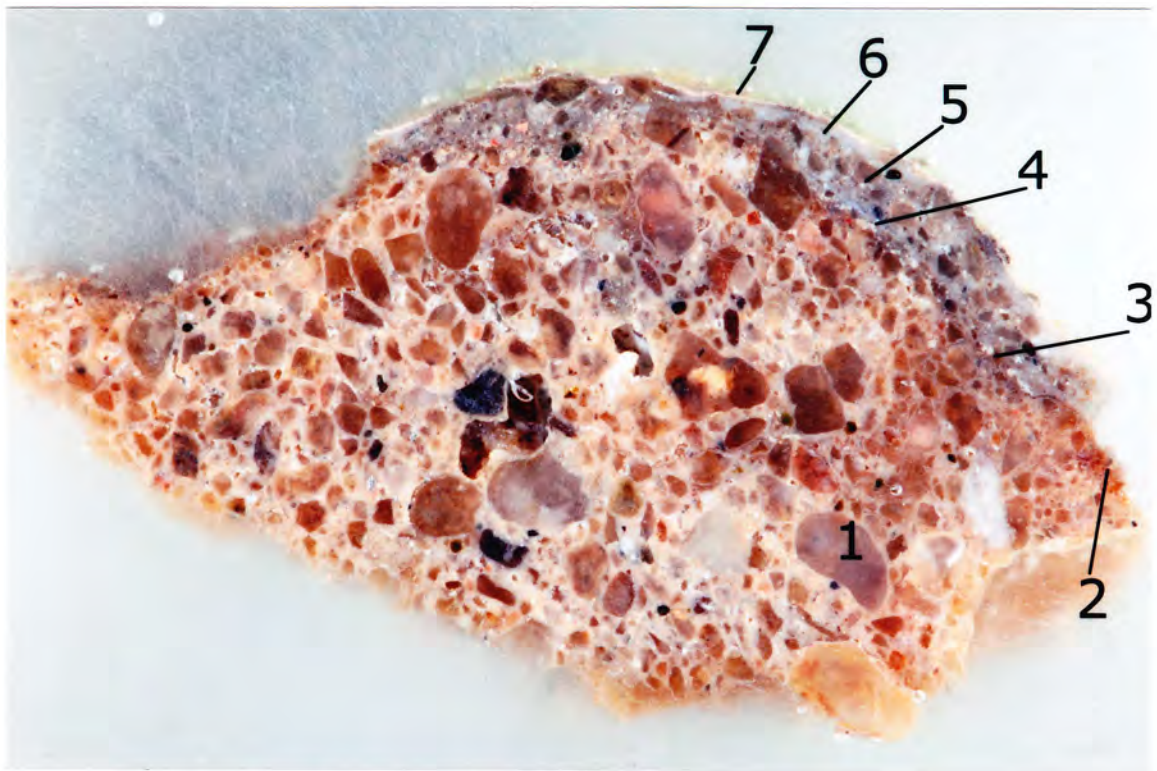

Fot. 15. *Odkrywka nr 6* – bonie na prawej (zachodniej) krawędzi elewacji frontowej

Fot. 16. Fragment *odkrywki nr 6* – pod wtórnymi nawarstwieniami widoczne jasnougrowe zabarwienie tynku

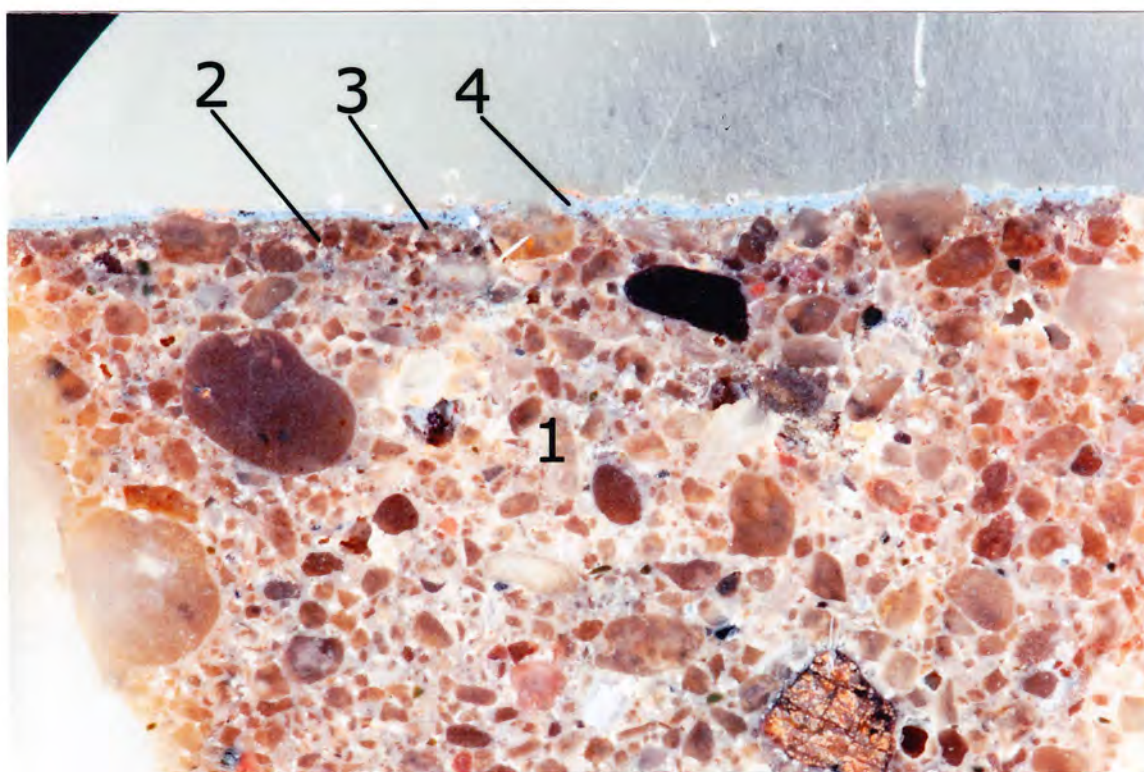
Fot. 17. Odkrywka nr 6 – zdjęcie przekroju stratygraficznego

Fot. 18. Fragment boniowania na elewacji południowo-zachodniej, miejsce wykonania odkrywki nr 7. W miejscu dawnego przebiegu przewodów instalacji widoczny fragment wątku ceglanego bez wtórnej warstwy malarskiej

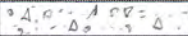

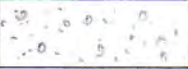

Fot. 19. *Odkrywka nr 7* – widoczne jasnougrowe zabarwienie tynku, na nim kolejne warstwy

Fot. 20. *Odkrywka nr 7* – zdjęcie przekroju stratygraficznego

Stratygrafia zbiorcza –tynki, odkrywki nr 1,2,4-7, (ryc.2,3; fot. 5-20)

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne warstw	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw	Grubość warstw
7		III	?	różowa / żółta	
6				pobiała	
5				tynk cementowy (reperacje)	
4		II	po 1945 r.	szaroniebieska	
3				tynk cementowy (reperacje)	
2		I	ok. 1901 r.	jasnougrowa (widoczna jako zabarwienie powierzchni tynku), zbliżona do S 2020-Y10R i S 2010-Y10R .	
1				tynk wapienno-piaskowy (elementy dekoracyjne)	25-32 mm
0				mur z cegły	

WYNIKI BADAŃ PRÓBKI ZAPRAWY Z ELEWACJI FRONTOWEJ BUDYNKU PRZY ul. KOŚCIUSZKI 2 W BISZTYNKU

Do badań otrzymano fragment kremowej, kruchej zaprawy z dużą ilością gruboziarnistego kruszywa i szarą warstwą malarską na powierzchni.

Próbkę wysuszono, odważono i zadano nadmiarem 2M HCl. Po 24 godzinach roztwór przesączono, sączonek z zawartością wysuszono do stałej masy i wyliczono procentową ilość części nierozpuszczalnych w kwasie w procentach masowych oraz stosunek spoiwa do wypełniacza.

Wyodrębnione w ten sposób kruszywo poddano obserwacjom mikroskopowym dla oznaczenia przybliżonego składu jakościowego.

Spoiwo	% ilość części nierozpuszczalnych w HCl	% ilość węglanów	stosunek spoiwa do wypełniacza	główny składnik wypełniacza	inne składniki
wapienne	69,8	30,2	1 : 2	kwarc o różnej wielkości ziaren z przewagą drobnoziarnistego, słabo obtoczony	skalanie, glaukonit, niezidentyfikowane minerały ciemne, mika, okruchy ceramiczne, włókna drewniane i roślinne, brązowe materiały ilaste

Zaprawa zawiera spoiwo wapienne.

Brązowe materiały ilaste pochodzą prawdopodobnie z gliny sąsiadującej ze złożami piasku, który jest głównym składnikiem kruszywa. Jest on kopalny, słabo wyselekcjonowany z domieszką minerałów towarzyszących.

Toruń 2013.05.24

Badania wykonała:

mgr Elżbieta Orłowska

SPECJALISTA

WZROKOWANIE BUDOWY IZOLACJI

mgr Elżbieta Orłowska

I.C. WNIOSKI KOŃCOWE

Pierwotnie ceglane powierzchnie elewacji nie były malowane, spoiny wykonano z zaprawy w kolorze naturalnym. Na powierzchniach tynkowanych zidentyfikowano **jasnougrowe** zabarwienie o odcieniu zbliżonym do **S 2020-Y10R** i **S 2010-Y10R**, nieco ciemniejszym od naturalnego koloru tynku. Warstwa barwna zachowała się w formie reliktyw.

Podane symbole mają charakter orientacyjny. W celu optymalnego wyboru odcienia należy skorzystać z wzornika producenta stosowanej farby. Wzorniki te (szczególnie dla farb elewacyjnych) mają większą powierzchnię oraz fakturę zbliżoną do tynku. Wynik wyboru jest więc bardziej przewidywalny, a kolor farby zgodny z zamierzonym.

II. PROGRAMY PRAC KONSERWATORSKICH

II.1. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Najprawdopodobniej już po zmianie funkcji (zapewne po 1945 roku) budynek przebudowano – w miejscu płyciny z herbem (w środkowej osi parteru) wybito otwór okienny, który opracowano analogicznie do oryginalnych. Opaskę okna powyżej poszerzono, nad otworem połączono z płaszczyzną powyżej, na której pierwotnie znajdowała się inskrypcja związana z funkcją budynku, poniżej okna – wydłużono. Do napraw i uzupełnień użyto tynków cementowych. Wszystkie powierzchnie tynkowane pomalowano na kolor szaroniebieski. Podczas jednego z kolejnych remontów ceglane powierzchnie elewacji pokryto farbą emulsyjną kolorze różowym z białą imitacją spoinowania. Ukryto w ten sposób część zniszczeń oraz zabrudzeń i zabielen cegieł.

Stolarkę okienną w ostatnich latach wymieniono na nową, wykonaną na wzór oryginalnej w kolorystyce dobranej na podstawie badań. Wszystkie drzwi wymieniono na współczesne z PCV.

Na historycznych elewacjach budynku w obrębie tynkowanych detali widoczne są liczne uszkodzenia i duże powierzchnie ubytków. Tynki są w wielu miejscach odparzone, spękane i zdeintegrowane. Część uszkodzeń powstała podczas wymiany stolarki okiennej.

Niektóre zniszczenia zarówno w obrębie fragmentów tynkowanych jak również w partii ceglanego lica są efektem mocowania dawnych lub obecnie użytkowanych instalacji. Warstwa malarska zarówno na powierzchniach tynków jak również na ceglach jest w wielu miejscach złuszczone i poprzecierana. W sąsiedztwie rur spustowych oraz na cokole widoczne są zielone naloty glonów. Po lewej stronie elewacji zauważalne jest ukośnie biegnące pęknięcie od gzymsu koronującego do międzykondygnacyjnego.

Fot. 21. Elewacja północno-wschodnia. Widoczne zniszczenia i ubytki tynkowanych detali oraz wtórnie wybity otwór okienny w szczycie.

Fot. 22. Elewacja frontowa, okna na piętrze po lewej stronie ryzalitu. Widoczne ubytki wypraw oraz ukośne pęknięcia

Fot. 23. Elewacja frontowa, okna na piętrze po prawej stronie ryzalitu. Widoczne ubytki wypraw

II.2. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Priorytetem planowanych działań konserwatorskich powinno być usunięcie czynników zniekształcających odbiór estetyczny obiektu, zachowanie i zabezpieczenie oraz uzupełnienie oryginalnych elementów detalu dekoracyjnego.

Na zdjęciach archiwalnych widać, że od podwórza do budynku przylegała hala elektrowni. Obecnie z tej strony budynek poszerzono współczesną przybudówką (częściowo wykorzystano dawne mury). Ściany przybudówki otynkowano z wyjątkiem fragmentu od strony południowo-zachodniej, gdzie zachował się fragment ceglano-licowej elewacji (obecnie pomalowanej analogicznie do pozostałych ścian budynku). Tynki na elewacji przybudówki mają różną fakturę. W trakcie prac remontowych zalecane byłoby ujednoczenie faktury wypraw oraz ich pomalowanie. Wyboru koloru należałoby dokonać po zakonserwowaniu elewacji zabytkowych. Warto rozważyć dwie opcje: odcień **ceglastej czerwieni**, analogiczny do nieotynkowanego lica muru – oraz **jasnougrowy**, zbliżony do oryginalnego opracowania detalu. Ceglasta czerwień być może ułatwi zharmonizowanie obu brył, przy wyborze koloru należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że jednolity kolor płaskiego tynku będzie odmienny od kolorystyki ceglano-licowej elewacji, której barwa stanowi wypadkową między zróżnicowanymi walorowo cegłami oraz jasnymi spoinami (co widać np. na intensywnym w kolorze słupie przy wejściu). Odcień **jasnougrowy** w połączeniu z odmienną bryłą przybudówki może stanowić tło dla zabytkowej elewacji.

II.3. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

---

1. Zdjęcie z elewacji luźnych przewodów i nieużywanych instalacji oraz elementów mocujących.
2. Usunięcie odparzonych i spiaszczonych tynków oraz cementowych uzupełnień i reperacji.
3. Dezynfekcja miejsc zaatakowanych przez glony (cokół na elewacji północno-wschodniej) preparatem Imprägnierung BFA firmy Remmers, StoPrim Fungal lub innym o zbliżonych parametrach (w miarę potrzeby).

4. Oczyszczenie ceglanego lica z wtórnych powłok malarskich z zastosowaniem zmywaczy chemicznych, np. AGE firmy Remmers, Sto-Fassadenabbeizer, KEIM Dispersionsentferner lub innych o podobnych parametrach i/lub metody strumieniowo-ściernej (np. Rotec firmy Remmers lub równoważnej). Przed przeprowadzeniem zabiegu należy wykonać próby i na ich podstawie wybrać optymalną metodę.
5. Oczyszczenie tynkowanych powierzchni detali architektonicznych z wtórnych powłok malarskich: mechaniczne (szpachelki itp.), w razie potrzeby przy użyciu zmywaczy chemicznych, np. AGE firmy Remmers, Sto-Fassadenabbeizer, KEIM Dispersionsentferner lub innym o podobnych parametrach i/lub metody strumieniowo-ściernej.
6. Wzmocnienie i stabilizacja pęknięć muru z zastosowaniem systemu Helifix.
7. W miarę potrzeby wzmocnienie strukturalne cegieł i zapraw w murze z zastosowaniem preparatów na bazie estrów kwasu krzemowego, np. KSE 300 Remmers, KEIM Silex-OH lub równoważnych
8. Uzupelnienie drobnych ubytków cegieł z zastosowaniem zaprawy Restaurienmörtel SK firmy Remmers, KEIM Restauro-Top lub innych o zbliżonych parametrach w odpowiednim kolorze.
9. Uzupelnienie spoinowania zaprawą dopasowaną kolorem i uziarnieniem do spoin oryginalnych, np.: Fugenmörtel firmy Remmers, Tubag Trass-Kalk- Fugenmörtel, KEIM Restauro-Fuge lub równoważną.
10. Uzupelnienie ubytków tynkowanych detali architektonicznych (bonie, opaski, gzymsy) na wzór elementów zachowanych z zastosowaniem gotowych zapraw np.: Kalkin RK 39, RK 70 N firmy Baunit, tynków wapiennych Quick-mix Tubag w systemie NHL (TKP, P wa), KEIM NHL-Kalkputz Grob, -Fein, Sopro TKM 887 ewentualnie innych o zbliżonych parametrach. W obrębie cokołu zaleca się zastosowanie materiałów przeznaczonych do stref cokołowych.
11. Scalenie kolorystyczne uzupełnień ceglanego lica (w miarę potrzeby). Proponuje się użycie KEIM Restauro-Lasur.
12. Wykonanie powłok malarskich na powierzchniach tynkowanych z zastosowaniem farb silikatowych. Proponuje się użycie materiałów firm Keim, Kabe lub Remmers.

KONSERWACJA I RESTAURACJA
DZIEŁ SZTUKI
mgr Anna Szymańska
ul. Stare Miasto 29/32 m. 9
10-026 Olsztyn, tel. 608 326 850
NIP 739-221-56-20, REGON 281431446

Anna Szymańska